

TARKENTUNUTTA TIETOA VIIPURIN PAPULAN SISÄLSSODAN AIKAISEN JOUKKOHAUDAN SIIRROSTA – MINNE JA MIKSI JOUKKO- HAUTA SIIRRETTIIN?

Tuntemattomat punakaartilaiset poseeraavat valokuvaamossa Viipurissa vuonna 1918.

Viipurin Papulassa sijaitsi joukkohauta, jonne haudattiin sisällissodan aikana teloitettuja punaisia. Vainajia kuitenkin siirrettiin heti sodan jälkeen vuonna 1918. Tutkimuskirjallisuudessa on esiintynyt virheellistä tietoa siitä, minne hauta siirrettiin ja liittyikö siihen vainajien tarkoituksellista häpäisemistä. Virheellisiä käsityksiä on syytä oikaista.

Heinolan seurakunnan hautausmaalle siirrettiin keväällä 2021 viisikymmentä punaista vainajaa, jotka oli alun perin haudattu Vierumäen taistelupaikalle keväällä 1918. Joukkohauta oli jäänyt vähitellen laajentuneen teollisuusrakentamisen keskelle, ja pitkän ja hankalan prosessin jälkeen hauta päätettiin avata, tutkia ja siirtää vainajat toisaalle.

Muistitiedon mukaan paikalle oli haudattu noin 300 vainajaa, mutta arkeologisten kaivausten perusteella paikalta löytyi ainoastaan viisikymmentä vainajaa. Myös samaan aikaan tehty tarkempi arkistonselvitys oli yhteneväinen kaivauksissa löydettyjen vainajien lukumäärän suuruusluokan kanssa.¹

Vierumäki on oiva esimerkki siitä, miten suullisen perimätiedon oikaisu tai tarken-

nus onnistuu arkistotutkimuksella ja etenkin arkeologisilla kenttätöillä.

JOUKKOHAUTOJA SYNTYI ERI PUOLILLE ETELÄ-SUOMEA

Vierumäen tapaisia teloituspaikeille syntyneitä joukkohautoja muodostui eri puolille Etelä-Suomea heti sisällissodan jälkeen. Omaiset pyrkivät pystyttämään paikoille muistomerkkejä tai muulla tavoin merkitsemään paikkoja. Useilla paikoilla valkoisen puolen edustajat tai tuntemattomiksi jääneet ihmiset pyrkivät vastaavasti hävittämään näitä muistomerkkejä. Hävitystyön tarkoituksena oli estää punaisten vainajien muistelupaikkojen syntyminen.²

Vuonna 1948 teloituspaikeille haudattuja siirrettiin laajoissa operaatioissa uusille

¹ Happonen 2021.

² Peltonen 1996; ks. myös Hentilä 2018, 78–85.

hautapaikoille esimerkiksi Lahdessa. Tällöin Hennalan varuskunnan vainajat, jotka oli haudattu lähimetsien teloituspaikeille, siirrettiin yhteen paikkaan, johon pystytettiin kookas muistomerkki.³

Hennalan varuskunnan läheisyydessä epäillään edelleen olevan punaisten joukkohautoja entisellä venäläisen varuskunnan ortodoksikalmistolla tai sen välittömässä läheisyydessä. Vuoden 1948 vainajien siirron dokumentit tai muistitieto eivät kerro, siirrettiinkö kaikki kalmiston viereiset vainajat vai jäikö heitä siirtämättä.

Hennalan joukkohautojen paikalla näkyy edelleen runsaasti ruumishautauksista kertovia painanteita. Ilman arkeologisia kenttätutkimuksia ei selvinne, mitkä niistä kuuluvat varuskunta-aikana kuolleille venäläissotilaille, mitkä mahdollisille punakaartilaisille ja mitkä ovat tyhjennettyjä joukkohautoja.

ENSIMMÄINEN PUNAISTEN JOUKKOHAUTA SIIRRETTIIN JO VUONNA 1918

Mitä ilmeisimmin kaikkein ensimmäinen sisällissodan aikaisen joukkohaudan siirto tapahtui jo alkukesällä 1918 Viipurissa. Punaisten olivat perustaneet sodan aikana keskustan koillispuolelle, Papulanvuoren rinneelle sankarihautausmaan, jonne haudattiin

³ Jokipii 2021, 37–38.

taisteluissa kaatuneita useissa näyttävässä tilaisuuksissa kevään 1918 aikana.⁴

Sisällissodan päätyttyä hauta jäi hetkellisesti hoitamatta samaan aikaan, kun eri puolille kaupunkia syntyi useita teloitusuhrien hautapaikkoja. Tämän Papulan joukkohaudan vainajat siirrettiin touko-kesäkuussa toisaalle.

Viipurin tutkijalautakunnat antoivat kuolemantuomion yli 360 henkilölle, joista lopulta teloitettiin lähes 250. Näiden lisäksi kuulustelujen ulkopuolella teloitettiin noin 200 venäläistä Pyhän Annan kruunun valien välissä.⁵ Lisäksi noin sata henkilöä ammuttiin muualla.

Osa näistä muista teloituksista toimeenpantiin keskustan itäpuolella Ristimäen takana niin sanotulla koirien hautausmaalla, jonne kuljetettiin myös vankileirillä kuolleita.⁶ Lisäksi tiedetään, että Sorvalin hautausmaalle haudattiin toukokuun alussa teloitettuja punaisia. Ampumisia on mainittu tapahtuneen myös Neitsytniemen valleilla ja Maaskolassa.⁷

⁴ Esim. Työ 22.2.1918, Vapaussankarien hautaus tapahtuu sunnuntaina; 25.2.1918, Vapaussankarien hautajaiset Viipurissa eilen; 15.4.1918, Vallankumoussankarien hautaus Viipurissa.

⁵ Westerlund 2004, 112, 114, 123. Ks. myös Eerola & Eerola 1998, 154–155; Keskisarja 2013, 319–323; Tikka 2018a, 266. Ammuttujen joukossa oli myös puolalaisia, ukrainalaisia ja virolaisia.

⁶ Esim. Dolco 1928, 216; Hako et al. 1967, 371.

⁷ Soikkanen 1970, 335; Tikka 2006, 157; Hoppu 2017, 256–257. Viipurin Neitsytniemessä ei ollut valleja, vaan todennäköisimmin muistelijä viittaa Pyhän Annan kruunun valleihin. Maaskolan teloituspaiikka tarkoittaa mitä todennäköisimmin edellä mainittua koirien hautausmaata, joka tarkalleen ottaen

Omaiset pyrkivät pystyttämään joukkohautojen paikoille muistomerkkejä tai muulla tavoin merkitsemään paikkoja.

RISTIRIITAISTA TIETOA PAPULAN JOUKKOHAUDAN SIIRROSTA

Jyväskylän yliopiston etnologian ja antropologian professori **Outi Fingerroos** on käsitellyt Papulan joukkohaudan siirtoa vuonna 2004 ilmestyneessä väitöskirjassaan ja useissa artikkeleissa sen jälkeen. Fingerroos esittää kaikissa saman väitteen, että Papulanvuorelle haudatut punaiset siirrettiin Ristimäen koirien hautausmaalle. Lisäksi hän esittää, että kyseessä oli tarkoituksellinen vainajien muiston häpäisy.⁸

Lahden museoiden Hennalan ja Vierumäen joukkohautoihin liittynyt selvitystyö sekä Kannaksen sisällissodan tapahtumapaikkojen arkeologiset tutkimukset yhdistettyinä arkistotutkimukseen osoittavat kuitenkin yksiselitteisesti virheellisiksi väitteet, joiden mukaan Papulanvuoren joukkohaudan vainajat olisi siirretty koirien hautausmaalle ja vainajia oltaisiin tarkoituksellisesti häpäisty. Koska Fingerroosin käsitys toistuu useissa hä-

sijaitsi Ristimäestä itään Maaskolan ja Kelkkalan rajalla. Kuitenkin jo aikalaiset puhuivat Ristimäen koirien hautausmaasta.

⁸ Fingerroos 2004a, 358–359; Fingerroos 2004b, 257–265; Fingerroos 2009, 316–317; Fingerroos 2021, 164–166.

nen artikkeleissaan ja myös sähköiset mediat sekä Viipurin opastukset ovat alkaneet sitä toistaa,⁹ virheelliset tiedot on syytä oikaista.

Fingerroos siteeraa väitöskirjassaan kahta muistitietoa, joissa uudelleenhautauksen paikaksi mainitaan Ristimäen koirien hautausmaa. Näistä toinen on toisen käden tietoa ja toiseen liittyy epäuskottava tarina, jonka mukaan hautaukseen osallistuneet vangit olisi myös teloitettu hautapaikalle.¹⁰ Molempien totuusarvon voi kyseenalaistaa.

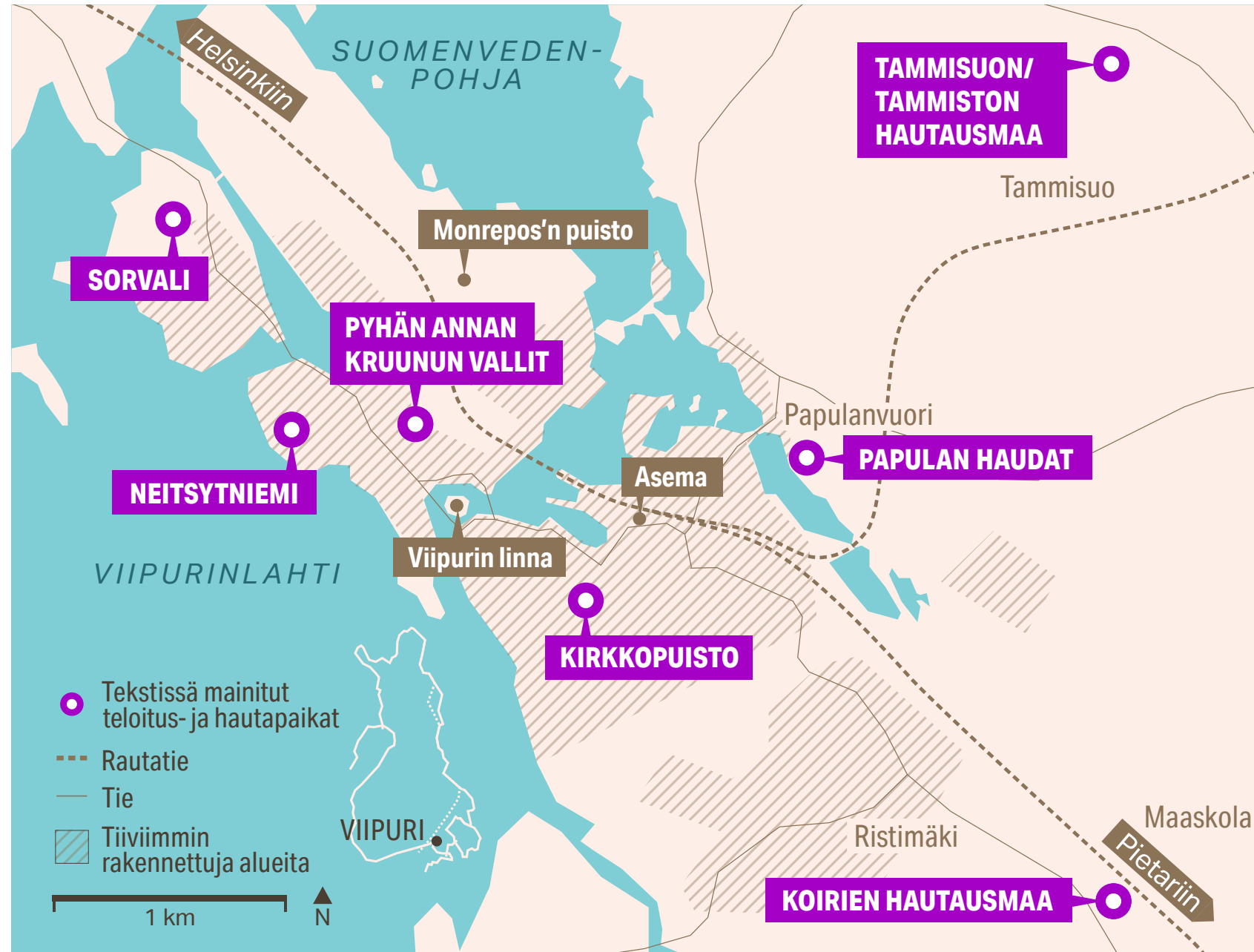
Fingerroos siteeraa *Sisällissodan pikkujättiläisen* (2009) artikkelissaan muistitietoa, jossa puhutaan vankileireiltä koirien hautausmaalle teloitettaviksi tuoduista ja sodan aikana Papulaan haudatuista, mutta ei sanota, mihin uudelleenhautaus tehtiin.¹¹ Lähteessä muistelijä pelkästään pohtii, tapahtuiko uudelleenhautaus koirahautoille.

Uusimmassa Fingerroosin haudattujen muistoa käsittelevässä artikkelissa toistuu

⁹ Etelä-Saimaa 8.10.2017, Pietisen kohtalokkaat laukaukset; www.etehti.fi; www.wikipedia.org; www.wikiwand.com.

¹⁰ Fingerroos 2004a, 357.

¹¹ Fingerroos 2009, 317.

Viipurin teloituspaikat ja joukkohaudat.

sama muistitieto. Muutoin artikkelista puuttuvat uudelleenhautaukseen viittaavat lähteet kokonaan, ja tapahtuma esitetään selvänä tosiasiana.¹²

¹² Fingerroos 2021, 165.

ARKISTOIHIN TALLENNETUT MUISTITIEDOT VIITTAAVAT TAMMISUOLLE

Arkistoihin talletetuista muistitiedosta löytyy selviä mainintoja Papulan uudelleenhautauksen paikasta. Keskuskasarmilla vanhina ollut **Impi Lehtinen** on kertonut, miten kaupungille töihin päästettyjä vankeja oli

mukana kaivamassa ylös Papulan sankarihautoja ”vaikka ne ruumiit olivat jo mätänemistilassa, ja vietiin jonnekin suolle”.¹³

Vainajien siirrossa mukana ollut **Mikael Luotonen** kertoo yksiselitteisesti paikan:

¹³ KaA, 6B Leskinen.

”Vaikka ne ruumiit olivat jo mätänemistilassa, ja vietiin jonnekin suolle.”

”Vapun jälkeen me vankit pantiin niitä arkuja kaivamaan ylös papulanvuorelta niin kuorma-ajurit ajovat 10 markan hinta oli arkulta ja ne ajovat niitä tammisuohon kaikki. olivat tovereita tunnetut niin kun tuntemattomat papulan puiston läpi kulki polku suoraan tammisuolle”. Lisäksi Luotonen kertoo, miten uudelleenhautaukselta hoitaneet vangit tapasivat siviileitä nimenomaan Tammisuolla.¹⁴

Tammisuon alue sijaitsi noin kolmen kilometrin päässä Viipurin keskustasta, ja Viipurin tuomiokirkkoseurakunta oli perustanut sinne vuonna 1917 Tammisto-nimisen hautausmaan. Hautausmaasta käytettiin myös nimitystä Uusi hautausmaa.¹⁵

TIETOJA LÖYTYY MYÖS SANOMALEHDISTÄ JA VIRALLISISTA PÄÄTÖKSISTÄ

Vainajien siirrosta Tammisuolle kertovat myös aikakauden sanomalehdet. *Wiipuri*-lehti kirjoitti usean muun lehden tapaan: ”työhön käytetään sotavankeja, ja on tähän mennessä esille kaivettu 131 ruumista arkuineen, joista 119 on jo siirretty Tammisuolle ja 3 ovat omaiset ottaneet haltuunsa.”

Itä-Suomen Työmies mainitsee hautapaikaksi Uuden hautausmaan.¹⁶ Lehti totesi heinäkuus-

¹⁴ KaA, 6B Luotonen.

¹⁵ KA, Viipurin tuomiokirkkoseurakunta, Hautausmaita koskevat asiakirjat; Kuujo 1981, 425–426; Repo 2007, 18.

¹⁶ Wiipuri 9.6.1918, Punakaartilaisten hauta Papulanvuorella;

Tammisuon kyläkirjassa sanotaan suoraan, että Tammiston hautausmaalle ”siirrettiin väliaikaisista haudoistaan myös osa vapaussodassa kaatuneista”.

sa mätäkuuta käsittelevässä pakinassa, että mätäkuu ei ala, ”vaikka lähellä Tammisuota olevalle punaisten hautausmaalle on ilmestynyt kaamea haamu”. Tammisuon kyläkirjassa sanotaan suoraan, että Tammiston hautausmaalle ”siirrettiin väliaikaisista haudoistaan myös osa vapaussodassa kaatuneista”.¹⁷

Kolmanneksi siirrosta kertovat viralliset päätökset. Kansallisarkiston Mikkelin toimipisteessä olevat Viipurin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat osoittavat, että valtuusto käsitteli Papulanvuoren vainajien siirtoa kokouksessaan 15.5.1918.

Kaupunginvaltuuston kokouksen pöytäkirjassa ei mainita uutta hautapaikkaa nimeltä, mutta haudan siirron syyt käyvät kuitenkin päätöksestä yksiselitteisesti ilmi: ”Kun kaupungille voi koitua terveydellistä vaaraa kapinallisten Papulan vuorelle toimittamien hautausta johdosta, eikä paikka muutoinkaan ole hautaustarkoitukseen sopiva eikä edes hautausmaaksi vihittykään,

on valmisteluvaliokunta Valtuustolle ehdotanut, että Rahatoimikamari saisi toimekseen huolehtia siitä että Papulan vuorelle haudatut haudataan uudelleen johonkin hautausmaahan.”¹⁸

KOIRIEN HAUTAUSMAASTA TULI VAINAJIEN MUISTELUPAIKKA

Valitettavasti Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan arkistot sisällissodan vuosilta eivät tältä osin ole säilyneet tai ovat puutteellisia. Siksi niiden avulla vainajien tarkka hautapaikka Tammiston hautausmaalle ei selviä.

Tammiston hautausmaasta ei tullut vainajien muistamisen paikkaa, vaan sellaiseksi muodostui Ristimäen koirien hautausmaa. Mahdollisesti syynä oli se, että muutamien ammattujen omaiset olivat pitäneet Ristimäessä muistohetken toukokuussa 1919. Tämän jälkeen paikallinen työväenliike teki päätöksen, että paikkaa tuli jatkossa kutsua ”Ristimäen veljeshaudaksi”, ja kaikkia työläistövereita pyydettiin päätöstä kunnioittamaan.¹⁹

18 KA, Viipurin kaupunginvaltuuston pöytäkirja 15.5.1918, §25.

19 TA, Anton 3163–3164.

Papulanvuoren hautaukset olivat punaisten omankin päätöksen mukaan olleet väliaikaisia. Tämän vuoksi vainajat haudattiin valokuvienkin perusteella hyvin lähelle maan pintaa.

Neuvostoaikana paikalle pystytettiin siellä edelleen oleva kookas muistomerkki. Aiemmin mainittu Mikael Luotonen pääsi vierailemaan paikalla vuonna 1965: ”silloin näin punasten muisto patsaan siellä koirahautalla ja ajtelin että totuus on tullut julki mutta mitenkä niiden toverien laita lienee jotka tammisuossa lepää heistä ei ole tietoa”.²⁰

20 KaA, 6B, Luotonen.

VÄITE VIIPURIN HAUTOJEN HÄPÄISYSTÄ ON YKSIPUOLINEN

Outi Fingerroos puhuu artikkeleissaan siitä, miten Papulan vainajien siirto koirien hautausmaalle olisi ollut haudan häpäisyä.²¹ Häpäisyltä putoaa kuitenkin pohja, koska Papulan vainajia ei siirretty koirien hautausmaalle vaan Tammistoon oikealle hautausmaalle. Uudemman kerran Fingerroos toteaa, että ”vainajien

21 Fingerroos 2009, 317.

Itä-Suomen Työmies 15.5.1918, Punakaartilaishaudat Papulan vuorella. Ks. myös Karjala 8.6.1918, Punikkien ”sankarihauta” Papulanvuorella.

17 Itä-Suomen Työmies 27.7.1918, Pakinoita; Hyppönen 1983, 108.

KUVAN LÄHDE: KANSAN ARKISTO, FINNA

**Koirien hautausmaasta muodostui punaisten vainajien muistelupaikka.
Vasemmalla kuvassa näkyy 1920-luvulla rakennetun patsaan jalusta.**

Koirien hautausmaan aitaus maksoi 4500 markkaa, kun kolmen valkoisen puolen hautapaikan kunnostukseen kirkkopuistossa, Sorvalissa ja Ristimäellä valtuusto myönsi 9 864 markkaa.

muiston ja kunnian häpäiseminen oli niin totaalista, että se jätti pysyvät jäljet sekä punaisen puolen omaan historiakulttuuriin että vanhojen ihmisten muistelukerrontaan”.²²

Kuitenkin Viipurin kaupunginvaltuusto käsitteli kokouksessaan 18.9.1919 koirien hautausmaan merkitsemistä. Aihe oli noussut esille, koska aluetta ympäröinyt aita oli poistettu, minkä seurauksena ”on hautausmaa jäänyt tyyten suojustomaksi, minkä vuoksi valtuutettu Tikkanen on ehdottanut, että ryhdyttäisiin toimenpiteisiin hautausmaan aidoittamiseksi kaupungin kustannuksella”.²³

Asiaa syksyllä valmisteltaessa oli kaupunginarkkitehti **Paavo Uotila** tehnyt suunnitelmat ja laskelmat puisesta aidasta, jollainen paikalle päätettiin keskustelun jälkeen toteuttaa kaupungin kustannuksella. Koirien hautausmaan aitaus maksoi 4 500 markkaa, kun kolmen valkoisen puolen hautapaikan kunnostukseen kirkkopuistossa, Sorvalissa ja Ristimäellä valtuusto myönsi 9 864 markkaa.²⁴ Tätä taustaa vasten on mahdoton nähdä, että Viipurin päättäjät olisivat sisällissodan jälkeen totaalisesti häpäisseet vainajien kunniaa ja muistoa – itse asiassa valtuusto on toiminut aivan päinvastoin.

On myös syytä muistaa, että punaiset pitivät Papulanvuoren hautauksia tilapäisinä.

²² Fingerroos 2021, 165.

²³ KA, Viipurin kaupunginvaltuusto 18.9.1919, §8.

²⁴ KA, Viipurin kaupunginvaltuusto 18.9.1919, §4, §8.

Siksi he olisivat mahdollisesti itsekin päätyneet uudelleenhautaukseen, joko samalle paikalle tai muualle.

VAINAJIEN MUISTO HALUTTIIN SÄILYTTÄÄ SIIRTÄMÄLLÄ HEIDÄT HAUTAUSMAALLE

Uudelleenhautaus ei aina tarkoita häpäisyä, kuten esimerkiksi Lahdessa vuonna 1948 tai Heinolassa vuonna 2021 – jälkimmäistä tilaisuutta pidettiin yleisesti arvokkaana ja juhlavana.²⁵ Ajallinen ero Lahden ja Heinolan tapauksilla heti sodan jälkeen tapahtuneeseen Viipurin joukkohaudan siirtoon on selvä, mutta punavankien rangaistuksena ja vainajien häpäisynä Papulanvuoren joukkohaudan siirtoa on edellä esitetyn perusteella vaikea pitää. Pikemminkin kyseessä oli olosuhteiden pakosta tehty siirto.

Toki kaupunginvaltuuston päätöksen osalta voi spekuloida sillä, oliko punaisten sankarivainajien siirrossa terveydellisten näkökohtien lisäksi taka-ajatuksena sittenkin muistelupaikan hävittäminen. Se ei kuitenkaan tunnu loogiselta, koska vainajat päätettiin siirtää oikeaan hautausmaahan, jossa vainajien muistaminen oli mahdollista. Jo päätöksen perusteluissa mainittiin, ettei Papulanvuoren hautausmaa ollut hautaus-tarkoitukseen sopiva tai hautausmaaksi vihit-

²⁵ Esim. Etelä-Suomen Sanomat 30.5. 2021, Arkut kannettiin uuteen hautaan; Etelä-Suomen Sanomat 1.6.2021, Viimeinen leposija löytyi.

Millään tavoin ei voida kiistää sitä, etteikö punaisten hautakiviä olisi hävitetty ja muistokiviä kaadettu heti sodan jälkeen.

ty paikka ja että vainajat haluttiin osin senkin takia siirtää oikeaan hautausmaahan.

Uusi sijaintipaikka oli kaiken lisäksi hautausmaa, jolloin se vertautuu hyvin yli sata vuotta myöhemmin tehtyyn Heinolan uudelleenhautaukseen. Samoin koirien hautausmaan merkitseminen kaupungin kustannuksella kertoo kaikesta muusta kuin Fingerroosin mainitsemasta toimesta, joilla ”traagiset muistot pyrittiin järjestelmällisesti kieltämään, jotta ne unohtuisivat”.²⁶ Kuitenkaan millään tavoin ei voida kiistää sitä, etteikö punaisten hautapaikkoja olisi hävitetty ja muistokiviä kaadettu heti sodan jälkeen, kuten muistotietokin osoittaa.²⁷

Edellä mainittu Mikael Luotosen muistelu, jossa puhutaan Tammisuosta, on Fingerroosin

²⁶ Fingerroos 2009, 318.

²⁷ Esim. Fingerroos 2004a, 366, 382. Ks. myös Peltonen 2003 ja Hentilä 2018.

tekstissä yllättäen muuttunut Tammisaareksi.²⁸ Näin silminnäkijän todistus uudelleenhautauksesta Tammisuolle on ohitettu, ja lukijan huomio on käännetty Tammisaaren vankileiriin, joka oli yksi pahimmista valkoisen terrorin paikoista sodan jälkeen.²⁹

MUISTITIETOON ON SUHTAUDUTTAVA LÄHDEKRIITISESTI

Esitettyjen lähteiden perusteella Viipurin Papulan joukkohaudan vainajat siirrettiin suurimmaksi osaksi Tammisuolle Tammiston hautausmaalle yhteishautaan. Joidenkin vainajien ruumiit annettiin omaisille ja haudattiin muualle.

Kaupunginvaltuusto päätti Ristimäen

²⁸ Fingerroos 2004b, 264.

²⁹ Esim. Lindholm 2017; Tukkinen 2017, Railo & Tuomikoski 2018.

koirien hautausmaana tunnetun punaisten hautapaikan merkitsemisestä ja aitaamisesta sekä antoi siihen määrärahan. Punaisten vainajien muistoa ei Viipurissa missään tapauksessa kaupungin hallinnon taholta halettu painaa unohduksiin heti sodan jälkeen, vaikka yhteisössä oli henkilöitä, jotka punaisten muistomerkkien pystyttämistä eivät hyväksyneetkään.

Valitettavasti Viipurin Papulan vainajien uudelleenhautaus ja kaupungin sodanjälkeiset tapahtumat kokonaisuudessaan ovat jääneet koirien hautausmaan tapahtumien alle ja osin sekoittuneet siihen. Muistitieto, niin arvokas lähde kuin onkin, voi varsinkin tarkoitushakuisissa keruukilpailuissa tuottaa aineistoa, johon on tutkimuksessa suhtauduttava erittäin lähdekriittisesti.

Lähteiden käsittely vaatii myös tarkkuutta ja huolellisuutta erityisesti nimistön osalta. Samoin muistitieto vaatii tapahtumien rekonstruoinnissa rinnalleen monipuolisesti myös muita lähteitä. Ylipäänsä sisällissotaan liittyy useita raflaavia ja tunteisiin vetoavia aiheita, jotka helposti vievät niin muistelijat, kertojat kuin tutkijatkin mukanaan.

—
Kirjoittaja on arkeologian dosentti Turun yliopistossa ja toimi arkeologina ja tutkimuspäällikkönä Lahden museoissa vuosina 1996–2022.

LÄHTEET

Arkistot

Kansallisarkisto, Mikkelin toimipiste (KA):

Viipurin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 1919.

Viipurin tuomiokirkkoseurakunta, Hautausmaita koskevat asiakirjat III He:1

Kansan Arkisto, Helsinki (KaA):

6B, muistelmat

Työväen arkisto, Helsinki (TA):

A. Anton kokoelma Karjalan työväenliikkeestä (Anton)

Sähköiset lähteet

www.etlehti.fi. Vuosi 1918 murjoi Viipuria – historioitsija Teemu Keskisarja paljastaa sodan unohdetut kauhut. Luettu 20.9.2021

www.wikipedia.org/suomalaisten_punakaartilaisten_muistomerkki. Luettu 22.9.2021

www.wikiwand.com/Papulanvuori. Luettu 22.9.2021

Sanomalehdet

Etelä-Saimaa 2017

Etelä-Suomen Sanomat 2021

Itä-Suomen Työmies 1918

Karjala 1918

Karjalan Aamulehti 1918

Työ 1918

Wiborgs Nyheter 1918

Wiipuri 1918

Painetut lähteet

Dolco 1928. Punaisen Viipurin menetys. *Suomen luokkasota – Historiaa ja muistelmia* (toim. A. Halonen), 213–218.

Amerikan Suom. Sos Kustannusliikkeiden liitto, Wisconsin.

Eerola, Jari & Eerola, Jouni 1998. *Henkilötappiot Suomen sisällissodassa*. SL

Fingerroos, Outi 2004a. *Haudatut muistot*. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Fingerroos, Outi 2004b. Punaisen Viipurin muistin paikat 1918. *Uskonnon paikka*. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista (toimittaneet Outi Fingerroos, Minna Opas & Teemu Taira), 245–276. Tietolipas 205. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Fingerroos, Outi 2009. Viipurin punaiset kuolemat.

Sisällissodan pikkujättiläinen (toimittaneet Pertti Haapala & Tuomas Hoppu), 309–319. WSOY, Helsinki.

Fingerroos, Outi 2021. Tiedonarkeologisia pohdintoja

Viipurin vuoden 1918 muistoista. *Diasporan Viipuri*.

Muistojen kaupunki sotien jälkeen (toimittaneet Satu Grünthal & Kristiina Sorjonen-Kuusipuro), 156–178. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 23. VSKS, Helsinki.

Happonen, Päivi 2021. Esipuhe julkaisussa *”Ruumis vietiin pois ja haudattiin”*. Arkistoseelvitys Lahden vankileirin toiminnasta ja vankien kuolleisuudesta. Kansallisarkisto, Helsinki.

Hentilä, Seppo 2018. *Pitkät varjot*. Muistamisen historia ja politiikka. Siltala, Helsinki.

Hyppönen, Martti 1983. *Kotikylämme Tammisuo*.

Tammisuolaiset ry.

Jokipii, Ilkka 2021. *”Ruumis vietiin pois ja haudattiin”*.

Arkistoseelvitys Lahden vankileirin toiminnasta ja vankien kuolleisuudesta. Kansallisarkisto, Helsinki.

Hako, Matti & Huhtanen, Heimo & Nieminen, Matti (toimittaneet) 1967. *Aatteet ja aseet*. Työväen muistitietotoimikunta, Helsinki.

Hoppu, Tuomas 2017. *Sisällissodan naiskaartit*. Suomalais-naiset aseissa 1918. Gummerus Kustannus Oy, Helsinki.

Keskisarja, Teemu 2013. *Viipuri 1918*. Siltala Oy, Helsinki.

Lindholm, Sture 2017. *Vankileirihelvetti Dragsvik*.

Tammisaaren joukkokuolema 1918. Atena, Jyväskylä.

Peltonen, Ulla-Maija 1996. *Punakapinan muistot*. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Peltonen, Ulla-Maija 2003. *Muistin paikat*. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Railo, Pekka & Tuomikoski, Pekka 2018. *Valkoisten vankina*. Päiväkirja Kokkolan ja Tammisaaren punavankileireiltä 1918. Minerva Kustannus Oy, Helsinki.

Repo, Leena 2007. Hautausmaiden historiaa Viipurissa.

Sorvali, muistojen lehto. Viipurin Pyhien paikkojen historia (toimittanut Galina Pronin), 13–21.

Kustantamo Tsarskoje Selo, Pietari.

Soikkanen, Hannu 1970. *Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia*. Tammi, Helsinki.

Tikka, Marko 2006. *Terrorin aika*. Suomen levottomat vuodet 1917–1921. Ajatus kirjat, Helsinki.

Tikka, Marko 2018. *Kenttäoikeudet*. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918.

Toinen painos. (ensimmäinen painos 2004).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Tukkinen, Tauno 2017. *Tammisaaren vankileirillä kuolleet punaiset 1918*. Karjalohja.

Westerlund, Lars 2004. Me odotimme teitä vapauttajina ja te toitte kuolemaa. Viipurin valloituksen yhteydessä teloitetut venäläiset. *Venäläissurmat Suomessa 1914–22, Osa 2.2., Sotatapahtumat 1918–22* (toimittanut Lars Westerlund), 97–189. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 3/2004, Helsinki.